

ДОВІРА ЯК СПОСІБ ЛЕГІТИМАЦІЇ ВЛАДИ

У роботі проаналізовано довіру як спосіб легітимації влади в Україні. У дослідженні застосовано концепції соціального і політичного капіталу для дослідження процесу легітимації влади. Зокрема, досліджується співвідношення соціального і політичного капіталу в процесі легітимації влади. Також визначаються фактори формування довіри або недовіри до влади. За допомогою зазначених концептів проаналізовано процес формування легітимної влади.

Ключові слова: соціальний капітал, політичний капітал, довіра, легітимація влади.

Вступ

Поняття довіри й легітимації влади є порівняно новими у вітчизняній політичній науці; взаємозв'язок та наукова обґрунтованість цих концепцій є предметом жвавих дискусій. Новим підходом для визначення впливу рівня довіри до влади на її легітимність є використання понять «соціального й політичного капіталу». З одного боку, вони дозволяють визначити фактори недовіри громадян до владних інституцій, а з іншого – дати відповідь на запитання: «як можливе суспільство і чому воно визнає владу над собою?». Рівень легітимності владних інституцій та ступінь довіри до них з боку населення аналізується багатьма дослідниками в руслі концепції політичного капіталу, тому дослідження зв'язку між ними заслуговує найбільшої уваги.

Особливої актуальності набуває дослідження процесів формування довіри до влади у посткомуністичних суспільствах в контексті легітимації влади народом. Формування легальної та легітимної влади є одними з найважливіших умов посткомуністичної трансформації на шляху становлення демократії. Неefективність діяльності державного апарату та відсутність

традиції легітимації влади громадянським суспільством становлять серйозну перешкоду на шляху розвитку та успішного функціонування демократії. У цьому контексті актуалізуються питання про те, які показники суспільної життєдіяльності слід вважати індикаторами соціального й політичного капіталу; за якими критеріями потрібно оцінювати рівень довіри; які чинники її формування; в чому полягає взаємозв'язок між довірою та легітимністю влади і яким чином вони впливають на рівень демократії в державі.

Аналіз останніх досліджень

Концепт соціального й політичного капіталу тісно пов'язаний з іменами відомих західних соціологів: П. Бурдьє, Дж. Коулмана і Р. Патнема. Розробкою питань, пов'язаних із формуванням соціального капіталу, займаються також С. Дурлауф, А. Портес, Н. Лін. Проблеми довіри до влади висвітлюються у роботах Н. Лумана, Ш. Айзенштадта, А. Селігмана. Серед вітчизняних вчених теоретичні аспекти соціального капіталу та питання політичної довіри досліджують О. Демків, А. Ковальова, О. Кокорська, А. Колодій, О. Лісеєнко, М. Лесечко та інші.

Метою даної статті є з'ясування ролі довіри населення у процесі легітимації влади.

Для реалізації зазначеної мети дослідження поставлено такі завдання:

- розкрити співвідношення соціального й політичного капіталу;
- концептуалізувати роль політичного капіталу в процесі легітимації влади;
- розкрити чинники формування і феномен довіри до влади;
- визначити, як формується легітимна влада, і що стоїть цьому на заваді.

Нами проведено порівняльний аналіз двох важливих феноменів та понять, які концептуалізують процес демократизації – політичного капіталу й легітимації влади, визначення їхньої особливості та взаємодії у процесі демократизації суспільства. Особливу увагу приділено проблемі формування

суспільної довіри до політичних інститутів як основної складової політичного капіталу та її ролі в успішному розвитку держави.

Методологія: це дослідження ґрунтується на концепціях соціального капіталу Р. Патнема, Ф. Фукуями, Дж. Коулмана; політичного капіталу П. Бурдьє; теорії легітимації влади Л. Альтюсера; на культурологічному та інституційному підходах до визначення довіри, а також концепту визначення довіри В. Мішлера і Р. Роуза. Використання комплексу вищезазначених теоретико-методологічних підходів дало нам змогу розкрити особливості генези політичного капіталу та розкрити роль довіри у процесі легітимації влади.

Соціальний капітал

Питання політичної довіри тісно пов'язане з концептами соціального і політичного капіталу. Для того, щоб розтлумачити концепцію «політичного капіталу», необхідно для початку визначити, чим є соціальний капітал, оскільки цей термін виник раніше, і включає більше складових, деякі з яких належать до політичного капіталу.

Оскільки поняття «соціальний капітал» є порівняно новим, існують певні розбіжності у трактуванні різними дослідниками його сутності. Так, знаменитий французький соціолог П. Бурдьє у своїх дослідженнях символічної влади та панування, соціального виробництва, статусів і стратифікацій трактує соціальний капітал як один із видів капіталів неекономічної природи. Він визначає соціальний капітал як «сукупність існуючих або потенційних ресурсів, які пов'язані з наявністю тривалої мережі більш-менш інституціоналізованих відносин взаємного знайомства і визнання, або членства у групі» [13, с. 249]. На думку П. Бурдьє, поняття соціального капіталу є дещо більшим, ніж просто мережа групових зв'язків, оскільки його природа передбачає трансформацію сталих відносин, таких як сусідство, колектив колег і родинні зв'язки [13, с. 250]. Йдеться про специфічні зв'язки, побудовані на довірі та позитивних емоціях. П. Бурдьє звертає особливу увагу

на довіру, що є основною складовою соціального капіталу. Тут простежується зв'язок із політичним капіталом, який також включає в себе довіру до основних політичних інститутів.

У трактуванні американського теоретика Дж. Коулмана соціальний капітал – це потенціал взаємної довіри та взаємодопомоги, що включає в себе: зобов'язання та очікування, інформаційні канали та соціальні норми [14, с. 103]. Дж. Коулман підкреслює, що капітал будується на ресурсах, накопичених в різних сферах людської діяльності. Соціальний капітал – це можливість індивідів розпоряджатись обмеженими ресурсами на основі власної участі у деякій соціальній мережі або групі. Таким чином, соціальний капітал не є індивідуальною характеристикою суб'єкта, а ресурсом тієї соціальної мережі, до якої він належить. Іншими словами, соціальний капітал – це продукт включення людини у соціальні структури. На цій підставі Дж. Коулман робить висновок: «Соціальний капітал є продуктивним, уможливаючи певні досягнення, що неможливі за його відсутності» [6, с. 126]. Зрештою, соціальний капітал є тим ресурсом, при використанні якого він не зменшується, а збільшується, на відміну від фізичного капіталу, який вичерпується. Тут знову можна відмітити єдність соціального капіталу з політичним, оскільки однією з головних ознак останнього є те, що він не зникає разом з людиною, його власником, а делегується наступному члену мережі у вигляді певного ресурсу, наприклад, політичного авторитету. Ці обмежені ресурси первинно є у кожного з представників владних інституцій.

На думку Роберта Патнема, соціальний капітал має свої корені у соціальній організації, а саме у соціальних мережах, нормах та довірі, що стимулюють координацію і кооперацію для взаємної вигоди. За Р. Патнемом, соціальний капітал – це феномен історичної природи й подібно до економічного капіталу формується на основі історичної традиції, а відтак, потребує часу та сприятливих умов суспільного розвитку для свого накопичення [20, с. 8]. На прикладі Італії він показав, що регіони з

розвиненими не вертикальними, а горизонтальними соціальними зв'язками, високим рівнем участі громадян у різних об'єднаннях, з поширеними демократичними цінностями є економічно та політично успішнішими. Саме рівень розвитку соціального капіталу може дати відповідь на питання, чому в одних регіонах Італії місцеві уряди є ефективнішими, а в інших – процвітає корупція і здирництво, громадські традиції залишаються нерозвиненими. З іншого боку, тут варто звернути увагу на те, що цей процес є двостороннім. Зокрема, влада має турбуватись про власну легітимність в очах населення, інакше вона перестане бути не лише легітимною, а й легальною. Р. Патнем говорить про те, що недостатній розвиток «горизонтальних» мереж громадської активності та співпраці створює певний соціальний вакуум, який заповнюється мережею «вертикальних» клієнтелістських міжособистісних взаємозв'язків за структурою «патрон-клієнт» і розвитком мафіозних структур, що знижує ефективність економічного та політичного розвитку суспільства.

За логікою цього дослідника, соціальний капітал – це «інтегральна характеристика суспільства, яка включає: рівень розвитку громадської співпраці і здатності громадян об'єднуватись задля певної мети, зрілість громадянських традицій, а також норми та цінності суспільних відносин, передусім, довіру та взаємність» [19, с. 65]. Тобто, соціальний капітал, поруч з фізичним та людським капіталом, має відношення до таких характеристик соціальної організації як довіра, соціальні норми та зв'язки, насамперед, горизонтальні зв'язки співпраці. Цим соціальний капітал відрізняється від політичного капіталу, у якому домінують вертикальні зв'язки, а крім суспільних норм та цінностей вагому і навіть першочергову роль можуть відігравати особисті якості представника влади. Основний висновок вченого, важливий для нас, полягає у тому, що участь громадян у добровільних об'єднаннях підвищує політичну та економічну ефективність суспільства, тобто його накопичення є корисним і навіть необхідним для розвитку держави і її громадян. Соціальний капітал підвищує якість соціальної організації і її громадян.

відіграє поважну роль щодо запобігання асоціальним явищам, таким як хабарництво, корупція тощо.

Відомий дослідник Ф. Фукуяма під соціальним капіталом розуміє потенціал довіри у суспільстві, а саме: сукупність певних неформальних норм, правил та цінностей, які поділяються членами групи та уможливають кооперацію та взаємодію між ними [12, с. 132]. Основний акцент також робиться на горизонтальних зв'язках – характеристиці, яка розмежовує політичний і соціальний капітал. Р. Інглхарт називає соціальним капіталом культуру довіри та толерантності, в умовах якої виникає розгалужена мережа груп та об'єднань [15, с. 179].

Таким чином, узагальнюючи вищенаведені концепції соціального капіталу, можна виокремити такі його складові, які є одночасно і чинниками його формування, а саме: *спільні норми та цінності, взаємна довіра, соціальна підтримка й солідарність та соціальні мережі*. Саме соціальний капітал, тобто громадянська культура довіри до людей та інститутів («generalized trust»), соціальна солідарність, а також бажання та здатність громадян співпрацювати заради суспільного інтересу, будує фундамент для формування капіталу політичного.

Політичний капітал

На основі проведеного аналізу існуючих теоретико-методологічних підходів до визначення сутності соціального капіталу, можна стверджувати, що він має багато спільних ознак з капіталом політичним. Ми спробуємо відповісти на питання: що є первинним, соціальний чи політичний капітал, чи можливо обидва види капіталу накопичуються одночасно?

Соціальний капітал є індикатором рівня соціальної організації суспільства та включає в себе спільні норми та цінності, взаємну довіру, соціальну підтримку і солідарність, соціальні мережі. Він забезпечує соціальну єдність і згуртованість та є передумовою формування громадянського суспільства, оскільки уможливорює кооперацію та взаємодію

між різними соціальними групами та захист їхніх інтересів. Тобто, соціальний капітал є якісною характеристикою суспільства, що визначає *ступінь розвитку громадянського суспільства та ефективність соціальної організації в цілому*. Він є соціальним активом. Водночас, політичний капітал характеризує *ефективність державної влади та якість політичних інститутів і передбачає наявність політичної довіри, яка необхідна для налагодження ефективної взаємодії держави та громади*. Саме довіра, на нашу думку, і є основною характеристикою, яка поєднує політичний та соціальний капітали і водночас визначає відмінності між ними.

В контексті формування універсального громадянського простору міжособистісна довіра має доповнюватись довірою громадян до державних інституцій і до влади, що засвідчує, наскільки ці інституції сприймаються людьми як «свої», як певні «органи суспільності». Власне, *легітимація сучасного демократичного суспільства заснована на довірі до влади і до органів державного управління, і навпаки, легальна влада стає легітимною тоді, коли має достатній рівень підтримки і довіри в суспільстві*. Спочатку головну роль відіграють *горизонтальні зв'язки*, які складають фундамент міжособистісної довіри й основу соціального капіталу, а вже потім формуються *вертикальні зв'язки*, між владою і громадянами, які складають основу формування політичного капіталу. Обидва процеси є тісно взаємопов'язаними. Їх ефективність залежить від ідеологічно-мобілізаційних можливостей держави й рівня розвитку і дієвості громадянського суспільства.

Згідно з теорією Поля Бурдьє, існують різні види капіталу: економічний, культурний, соціальний, а також символічний капітал, який зазвичай називається престижем, репутацією тощо [2, с. 82]. Саме через символічний капітал сприймають усі інші види капіталу і визнаються як легітимні.

Символічна влада – це влада, яку той, хто підкорюється їй, надає тому, хто її здійснює. Таким чином, він наділяє іншого певним кредитом, у який вкладає свою довіру. Цей процес двосторонній і навіть парадоксальний: кредит довіри є чимось таким, за допомогою чого утримують і керують тими,

від кого він був отриманий. Він є продуктом довіри і слухняності та одночасно її виробником.

Особливо актуальним є дослідження взаємозв'язку між соціальним та політичним капіталами в недемократичних суспільствах з авторитарною владою. Головною проблемою тут постає відсутність або брак «серединних організацій», які мають пов'язувати неформальні соціальні мережі (на базі яких утворюються громадські організації) і державні інституції. Вони є тими структурами, через які має відбуватися обмін інформацією та досвідом, має формуватись традиція спілкування між владою і громадянами. Авторитет і престиж владних інституцій та їх представників теж мають неопосередковане відношення до цих організацій, оскільки завдяки ним утворюється фундамент для довіри, яка згодом підкріплюється вчинками, перетворюється в довіру і може бути успадкована наступними членами владних еліт.

Політичний капітал формується завдяки довірі до політичних інститутів, яка в свою чергу залежить від їх легітимності. Особа також може сприяти накопиченню політичного капіталу інституції завдяки своїй власній харизмі і авторитету. На відміну від капіталу особистого, який зникає разом з людиною – його власником, делегований політичний капітал (наприклад, авторитет політичного лідера) є чимось схожим на капітал священика або вчителя – функціонера, який тимчасово і обмежено отримує політичний капітал від інституції, яка його (капітал) контролює і має на нього право власності.

Політичний капітал може й зменшуватись через діяльність особи, яка завдала шкоди і своїй кар'єрі, і інституції, до якої вона належить. Проте політичний капітал не має властивості зникати остаточно, так як *делегування політичного капіталу* включає в себе об'єктивацію цього типу капіталу в постійних інституціях, його матеріалізацію в політичних механізмах, посадах і засобах мобілізації, а також його безперервне вироблення через тактики й стратегії. Іншими словами, чим більше політичний капітал

інституціоналізується, тим вигіднішим стає входження до державного апарату.

Таким чином, проведений нами аналіз свідчить, що соціальний та політичний капітали тісно пов'язані між собою. Соціальний капітал необхідний для формування громадянського суспільства і забезпечує вплив громадянського суспільства на інші сфери суспільного життя, у тому числі на політику та політичну активність, оскільки створюється середовище, сприйнятливие для формування демократичних політичних та правових інститутів та накопичення політичного капіталу.

Легітимація влади у формі політичного капіталу

Як вже було зазначено раніше, визначальну роль у формуванні політичного капіталу відіграє рівень довіри громадян до влади й політичних інститутів. Цей процес є двосторонній, оскільки операції з кредитами довіри є непостійними, і рано чи пізно вони вичерпуються, якщо влада не втілює політики, що відповідає інтересам населення. Щоб цього уникнути, влада має бути владою не лише «формальною», тобто, легальною, а й постійно здобувати й нарощувати прихильність своїх виборців і мати повну свободу для реалізації визначеного напрямку політики. Якщо лідери та еліти втрачають легітимність, то повернути її досить складно, найчастіше майже неможливо. Це стає причиною для передачі влади наступникам. У сучасному політичному світі цей процес є майже незворотнім, так по суті функціонує демократична влада. За інших умов починають діяти репресивні апарати держави, проте це не вирішує проблему втрати довіри. Більш важливим і дієвим є використання ідеологічно-мобілізаційних апаратів, за допомогою яких держава може легітимізувати свою репресивну діяльність і рухатись вперед у своєму розвитку, не побоюючись незадоволення громадян.

Наявність потужного політичного капіталу є однією з найважливіших передумов забезпечення ефективності влади та її спроможності консолідувати суспільство у розв'язанні актуальних суспільних проблем. Для нормального

функціонування політичної системи необхідне формування такого стану масової свідомості, за якого інституціям політичної влади та їх керівникам делегується певна сума повноважень, що дозволяє повною мірою реалізовувати владні функції [4, с. 72]. Під час процесу делегування повноважень або надання кредиту довіри суспільство визнає право владних еліт та лідерів ухвалювати необхідні їм рішення, серед яких можуть бути й примусові.

Описаний процес накопичення політичного капіталу можна аналізувати, беручи до уваги його масштаби, а вони значною мірою визначають, наскільки сприйнятливим є суспільство до політики, здійснюваної урядом. За умов позитивного ставлення населення та його схвальної оцінки, або, що навіть краще, байдужої позиції, відбувається потрібна владним структурам реакція: громадяни добровільно підкоряються встановленим законам і виданим розпорядженням, виплачують податки будь-якої суми і загалом не протестують проти політики владної верхівки.

За допомогою примусу й репресивного апарату влада підкорює собі меншість, яка має нижчий рівень довіри і менше бажання підкорюватися лише тому, що влада легальна, але не легітимна. Цей процес значно прискорюється і полегшується, якщо решта людей поступово байдужіють до політичного життя і не схильні до протестних дій та акцій непокори. Щоб влада мала змогу накопичувати свій політичний капітал і залишатись легітимною, необхідна обопільна діяльність усіх політичних інститутів, в першу чергу, ідеологічно-мобілізаційних.

Теорія про визначну роль ідеології в успішному функціонуванні держави належить класику марксистської думки Луї Альтюсеру. Французький дослідник називає ідеологічними державними апаратами «певну кількість таких реальних уявлень, які постають перед безпосереднім спостерігачем у формі різноманітних спеціалізованих суспільних інститутів» [1, с. 53]. До цього переліку він залучає політичні, релігійні, культурні, інформаційні та інші апарати держави. Усе це разом створює систему, яка чітко й визначено

відпрацьовує та реалізовує свою ідеологію, за допомогою якої народні маси не лише стають більш сприйнятливими до здійснення політики, а й можуть мобілізуватися, наприклад, для повалення режиму, який втратив легітимність.

Репресивні та ідеологічні апарати є тісно пов'язаними, але водночас відрізняються один від одного на фундаментальному рівні: репресивні апарати функціонують на основі застосування насилля та покарання, а ідеологічні – базуються на формуванні та поширенні певної ідеології. Цікавим є те, що деякі ідеологічні апарати, як от міліція, армія можуть спочатку застосовувати репресії, а пізніше вигадувати ідеологію, щоб виправдати свою каральну діяльність. І навпаки, для прикладу, церква, спочатку активно пропагує свої цінності і формує ідеологію, а вже потім може вдаватися до незаконних дій.

Поєднуючи альтюсерівські думки з характеристиками політичними капіталу, визначеними П. Бурдьє, варто пригадати, що ми вибрали для аналізу так званий *«позиковий» політичний капітал*. Він базується на кредитах довіри, які суспільство, незадоволене і розчароване політичною ситуацією, надає новим політичним елітам та лідерам, які прагнуть здобути владу. Позиковий політичний капітал є найменш стійким: отримати його відносно нескладно, але дуже важко втримати і накопичувати. Він так само може мати раціональні та ірраціональні складові-джерела [2, с. 85]. У першому випадку капітал зростає за рахунок зваженого оцінювання політичної ситуації і підвищення відповідного рівня довіри. У другому випадку він є лише результатом несприйняття суспільством існуючої політичної ситуації та пануючої влади і прагнення громадян до змін, незалежно від їхнього змісту.

Очевидно, що нові еліти, які приходять до влади, зацікавлені в тому, щоб суспільство було якомога сприйнятливішим до змін, запропонованих новою владою, і тому її очільники вдаються до штучного стимулювання процесу втихомирення громадян.

Одним із найефективніших способів є формування й використання ідеології. Серед вищенаведених ідеологічно-мобілізаційних апаратів держави найважливішими для нас є політичний та інформаційний. Йдеться про

формування владою власної ідеології й використання для цього усіх доступних апаратів інформаційного впливу: ЗМІ, телебачення, Інтернет тощо. Таким чином, зростає не лише психологічний тиск на свідомість громадян, а й відбувається настільки потужне заповнення інформаційного простору, що немає можливості відрізнити правду від брехні.

Міцною протидією цьому процесу є підвищення рівня культури й освіченості громадян та збільшення доступу до інформації. В умовах розвиненого громадянського суспільства й сформованих демократичних принципів використання ідеології та примусу перестає бути ефективним, і влада змушена шукати інші шляхи легітимації самої себе.

Таким чином, проведений нами аналіз процесів формування легітимації влади та політичного капіталу свідчить про тісний зв'язок між ними. *Легітимність є важливою базовою складовою політичного капіталу, від якої залежить ефективність функціонування політичної системи та реалізація інтересів громадян. При цьому довіра громадян до політичних інститутів є необхідною передумовою накопичення політичного капіталу унаслідок здійснення владою легітимних в очах населення дій. Втрата владою довіри запускає процес «інфляції» влади, її делегітимації.*

В наступному розділі ми розглянемо феномен довіри в контексті політичного капіталу та її роль в процесі легітимації влади.

Феномен довіри

Одним з найактуальніших завдань в суспільному й політичному житті будь-якої держави, яка позиціонує себе як демократична або прагне цього, є формування належного рівня довіри громадян до державних і політичних інститутів. Особливої уваги набуває дослідження проблем відносин між владою та народом в контексті відсутності такої довіри, визначення її ролі в процесі легітимації влади у формі політичного капіталу.

По своїй суті, довіра – це віра в надійність людини або системи; впевненість індивіда, групи, суспільства, нації в тому, що оточуючий світ не

має намірів завдати їм шкоди [5, с. 666]. Довіра як така базується на очікуванні, що поведінка оточуючих нас індивідів, груп, інститутів буде сприятливою для нас; забезпечить стабільність не лише в повсякденному житті, а й у надзвичайних ситуаціях.

Однак нас цікавить більше термін «політична довіра», тобто довіра до політичних інститутів. У складі політичного капіталу вона – один з найважливіших факторів успішної легітимації влади. На думку більшості вчених, існують дві детермінанти довіри: культурологічна та інституційна, в кожній з яких виділяють два рівня аналізу довіри: мікро- та макрорівні. На індивідуальному рівні увага акцентується на окремій особистості; відповідно довіра до політичних інститутів буде відрізнятися у кожної особи, залежно від її норм та цінностей. На макрорівні розглядається, передусім, культурний досвід і особливості сприйняття великої групи людей, певної спільноти, народу. На цьому рівні довіра політична варіюється залежно від країни, де індивіди довіряють або не довіряють. Це становить основу першого підходу до визначення довіри – культурологічного. Його прихильниками є такі відомі дослідники як Р. Патнем, Г. Алмонд, Р. Інглхарт.

Роберт Патнем у своїх працях про особливості творення демократії в європейських країнах розглядав довіру як один з найважливіших факторів успішного функціонування політичної системи і наголошував на її здатності накопичуватись з часом. По суті, за його концепцією, довіра тісно поєднується з рівнем задоволення суспільства владою: в залежності від поєднання очікувань людей та їх фактичного виконання виникає довіра, що є ціннісним «моральним ресурсом», який при використанні не зменшується, а наростає, і навпаки, без ужитку, – зникає [20, с. 152]. Іншим вагомим фактором є рівень міжособистісної довіри, яка радше створює базу для індивідуальної оцінки дій влади.

При цьому недовіра також може накопичуватись. Глибока недовіра, зазвичай, є результатом набуття громадянами негативного досвіду, зокрема у діалозі з владою. Якщо в суспільстві сформована глибока й тотальна недовіра,

її досить складно подолати через здатність до самовідтворення. Цілком логічно припустити, що всі інші форми політичного капіталу, такі як авторитет, репутація, харизма в умовах недовіри також зростають й посилюються.

Прихильники інституційного підходу (Дж. Коулман, К. Шепел, Д. Старк) дотримуються думки, що довіра до політичних інститутів є наслідком успішної роботи цих інститутів, задоволення потреб громадян. Іншими словами, це і є один з проявів політичного капіталу. Громадяни наділяють владою певних осіб та інститути, надають їм кредити довіри, а ті, в свою чергу, мають виконувати покладені на них обов'язки. Згідно з інституційною теорією, довіру до політичних інститутів також доцільніше розглядати на мікро- та макрорівнях. На мікрорівні актуальною є конкретна особистість, яка знаходиться при владі і якій громадянин делегує своє право представляти її інтереси. На макрорівні увага акцентується на оцінці громадянами загальної ефективності управління державою, що включає в себе економічні показники, рівень корупції, захист прав людини тощо. Відповідно й формується довіра.

В. Мішлер і Р. Роуз спробували поєднати і внести щось нове до вже існуючих детермінант і вивели власну концепцію. Суть її полягає в тому, що довіра до політичних інститутів залежить від декількох чинників: рівня соціалізації (міжособистісної довіри), дії влади, діалогу з громадянами, і, власне, набутого індивідом досвіду [17, с. 37]. Саме цей концепт в процесі формування довіри до владних інститутів відіграє ключову роль. При цьому низький рівень довіри або значна недовіра не завжди означає слабку розвиненість демократії в державі. Надвисокий рівень довіри ("thick trust") можливий в період демократичної трансформації держави і значною мірою пов'язаний з безпосередньою політичною участю і тісними міжособистісними стосунками. Проте, на сучасному етапі розвитку відносини між людьми є більш опосередкованими, що проявляється у слабкій довірі ("thin trust").

Серед інших популярних дослідників політичної довіри актуальними є концепції таких соціологів як Т. Парсонс, Н. Луман, А. Селігман. Зокрема, Т. Парсонс наголошує на довірі як на ключовому факторі суспільної стабільності і кредиті довіри політичним інститутам заради досягнення суспільно важливих цілей, тобто окреслює важливість наявності політичного капіталу [9, с. 507]. Н. Луман у своїй теорії диференціює «впевненість» і власне «довіру». Перше поняття є продуктом соціалізації індивіда (знання та очікування стабільності від функціонування інститутів), а друге – має ситуативний характер, може швидко накопичуватись і так само швидко зникати [16, с. 82]. Вже згаданий А. Селігман виокремлює міжособистісну довіру і застосовує соціологічний підхід: довіра до політичних інститутів спрощує соціальне життя індивіда, оскільки той делегує свої повноваження з прийняття рішень конкретним особам і знімає з себе відповідальність [10, с. 143]. Всі вищезгадані теорії поєднує, по суті, використання концепції політичного капіталу, головною складовою якого є довіра.

Отже, довіра є важливою базовою передумовою для формування політичного капіталу та легітимації влади: вона може накопичуватись і викликати довготривалі економічні та політичні ефекти, і навпаки, недовіра може стати серйозною перепорою на шляху економічного й політичного розвитку суспільства. Довіра не лише сприяє співпраці між людьми і є складовою капіталу соціального. Завдяки посередництву неурядових громадських організацій вона також зміцнює довіру населення до основних державних та політичних інституцій та уможлиблює отримання спільної, взаємної, а не приватної вигоди. Тому збільшення довіри і, відповідно, нарощування ресурсів політичного капіталу є вирішальним чинником формування і розвитку демократичної політичної системи.

Основою формування і забезпечення стабільності політичного капіталу та процесів легітимації влади може стати не лише довіра до владних політичних і державних інституцій, а й широка соціальна довіра, формування атмосфери солідарності і взаємності між людьми. Соціальний капітал, який

включає в себе, зокрема, довіру міжособистісну, стає доповненням до громадянської довіри людей до державних та політичних інституцій, що є важливим показником, який засвідчує, наскільки ці інституції сприймаються людьми як «свої». Одночасне накопичення соціального й політичного капіталів забезпечує всеохоплюючий розвиток відносин між державною владою і суспільством: одночасно з процесом легітимізації влади відбувається утвердження та легітимація сучасного демократичного суспільства, яка включає в себе довіру до влади і органів державного управління, а своїм фундаментом має довіру міжособистісну.

Висновки

Концепції соціального та політичного капіталу – це два вдало поєднаних способи аналізу стану суспільства, де перший визначає рівень розвитку громадянського суспільства та продуктивність соціальної організації населення в цілому, а другий – є якісною характеристикою ефективності державної влади та політичних інститутів. Політичний капітал в демократичному суспільстві складається з трьох основних компонентів: 1) особистого політичного капіталу, який включає в себе авторитет, репутацію, популярність тощо; 2) позикового капіталу, що передбачає кредит довіри, наданий громадянами державним та політичним інститутам; 3) делегованого капіталу, що характеризується делегуванням політичного капіталу установі чи інституції певними громадськими та політичними акторами. Крім того, політичний капітал уможливорює кооперацію та успішний діалог між владою і громадянами, де стає реальним консенсус інтересів та цінностей.

Легітимність як теоретичний концепт означає визнання громадянами влади справедливою, як такої, що повинна відповідати цінностям більшості населення і захищати інтереси людей. Процес набуття легітимності є достатньо складним і потребує постійної співпраці громадян та владних інституцій.

Основними факторами/передумовами успішної легітимації влади є використання ідеології та високий рівень довіри громадян до основних інститутів влади. Процес легітимації влади є двостороннім: для високоякісного функціонування державних та політичних інститутів необхідна легітимність в очах населення та висока довіра до них з боку громадян.

Політичний капітал та процес легітимації влади є тісно взаємопов'язаними концептами і процесами. Вони мають спільні складові і доповнюють один одного. З одного боку, потужний ресурс політичного капіталу, тобто особисті та набуті якості політичного лідера й довіра громадян є засадничими умовами для тривалого утримання влади, базою для досягнення консенсусу з виборцями і міцним фундаментом для проведення певного політичного курсу. З іншого боку, рівень кредитів довіри від громадян зростає, коли вони сприймають дії влади як справедливі і спрямовані на захист їх власних інтересів, тобто за умови набуття і подальшого сприйняття та уособлення влади як легітимної.

Спільною складовою обох концептів є довіра: довіра між людьми і довіра до суспільно-політичних інститутів. Довіра є тим «мастилом» (Ф. Фукуяма), що полегшує соціальну кооперацію, формує плацдарм для «вертикальних» діалогів з владою, зменшує ризик конфліктів та дає можливість отримати спільну взаємну, а не приватну вигоду.

Інститути, які забезпечують функціонування і розвиток держави, можуть бути ефективними та легітимними, якщо довіра, яка лягає в основу політичного капіталу, перевищує необхідний критичний мінімум. Якщо ж вона опускається нижче критичного рівня і перетворюється на недовіру, то механізми суспільного управління пробуксовують, а в суспільстві після стану байдужості починають зростати соціальна напруженість та агресія.

Наш теоретичний доробок розширює поле для подальшого аналізу специфіки трансформаційних процесів в нових демократіях (Україна, Грузія, Молдова тощо), зокрема, визначення формування стану демократії в країнах,

враховуючи концепцію довіри до державних та політичних інститутів у формі політичного капіталу. Важливим є визначення індикаторів рівня довіри до влади і взаємозв'язків з процесом набуття владою легітимності як одного з ключових факторів накопичення політичного капіталу. Для якіснішого ж аналізу внутрішніх процесів необхідно також враховувати цінності громадян як найбільш значущий компонент пострадянської спадщини.

Список літератури

1. Альтюссер Л. Идеология и идеологические аппараты государства (заметки для исследования) / Пер. с франц. С. Б. Рындина /Л. Альтюссер // Неприкосновенный запас. – 2011. – № 3. – 77 с.
2. Бурдьє П. Социология политики / Пьер Бурдьє ; Пер. с фр.; сост., общ. ред. и предисл. Н. А. Шматко. — Москва : Socio-Logos, 1993. – 137 с.
3. Демків О. Соціальний капітал: теоретичні засади дослідження та операціональні параметри / О. Демків // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2004. – № 4. – С. 99–111.
4. Ковалева А. Д. Проблема политического доверия в Украине и Канаде / А. Д. Ковалева // Развитие демократии в Украине. Материалы междунар. науч. конф. (Київ, 29 вересня – 1 жовтня 2000 р.). – Київ., 2001. – С. 656–662.
5. Кокорська О. І. Проблема довіри в контексті політичної культури сучасного українського суспільства / О. І. Кокорська, В. Ф. Кокорський // Развитие демократии в Украине : материалы междунар. науч. конф. (Київ, 29 вересня – 1 жовтня 2000 р.). – К. : Центр освітніх ініціатив, 2001. – С. 540–548.
6. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий / Дж. Коулман // Общественные науки и современность. – 2001. – № 3. – С. 122–139.
7. Лісеєнко О. Динаміка політичного капіталу в Україні / О. Лісеєнко // Політичний менеджмент. – 2005. – № 1. – С. 90–96.
8. Лесечко М. Д. Соціальний капітал: теорія і практика: [монографія] / М. Д. Лесечко, О. Г. Сидорчук. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2010. – 220 с.

9. Парсонс Т. Понятие общества: компоненты и их взаимоотношения / Т. Парсонс // Американская социологическая мысль [хрестоматия / под ред. В. И. Добренькова]. – М.: Изд-во МГУ, 1996. – С. 494–526.
10. Селигмен А. Проблема доверия / А. Селигмен ; пер. с англ. И. И. Мюрберг, Л. В. Соболевой. – М.: Идея-Пресс, 2002. – 256 с.
11. Фукуяма Ф. Доверие / Ф. Фукуяма // Доверие: социальные добродетели и сотворение благоденствия. - М.: АСТ; Хранитель, 2006. – 730 с.
12. Фукуяма Ф. Социальный капитал / Ф. Фукуяма // Культура имеет значение. Каким образом ценности способствуют общественному прогрессу / под ред. Л. Харрисона, С. Хантингтона. – М.: Московская школа политических исследований, 2002. – С. 129–149.
13. Bourdieu P. The Forms of Capital / P. Bourdieu // Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education / ed. J. Richardson. – Westport, CT: Greenwood Press, 1986. – PP. 241–258.
14. Coleman. J. S. Social capital in the Creation of Human Capital / J. S. Coleman // American Journal of Sociology. – 1988. – Vol. 94. – Supplement. – PP. 95–120.
15. Inglehart R. F. Modernization, Cultural Change and Democracy: The Human Development Sequence / R. F. Inglehart. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005. – 219 p.
16. Luhman N. Trust and Power / N. Luhman [with introduction by G. Poggi]. – Chichester UK: John Wiley & Sons Inc, 1979. – 228 p.
17. Mishler W. What are the Origins of Political Trust? Testing Institutional and Cultural Theories in Post-Communist Societies / W. Mishler, R. Rose // Comparative Political Studies. – 2001. – Vol. 34. N 1. – PP. 30–62.
18. Norris P. The Growth of Critical Citizens / P. Norris // Oxford, Oxford University Press, 1999. – 27 p.
19. Putnam R. Bowling Alone: America's Declining Social Capital / R. Putnam // Journal of Democracy. – 1995. – Vol. 6. – № 1. – PP. 65–78.

20. Putnam R. The Prosperous Community. Social Capital and Public Life / R. Putnam // The American Prospect. – 1993. – Vol. 4. – № 13. – PP. 1–12.

B. Levchuk, O. Melykh

TRUST AS METHOD OF LEGITIMATION OF POWER

The article provides an analysis of the trust as a basic concept for legitimization of power in Ukraine. The correlation between social and political capital in the process of legitimizing power is discussed. With the help of these two concepts, the process of formation of legitimate power is analyzed. The article also determines factors of confidence building or mistrust to the government and political powers in general.

Keywords: social capital, political capital, trust, legitimization of power

Матеріал надійшов 11.05.2017 р.